

Dobříška konferencia ministrov životného prostredia otvorila cestu k udržateľnejšej budúcnosti Európy

V Primaciálnom paláci v Bratislave sa 29. novembra 2011 uskutočnila vedecká konferencia pod názvom *Cesty k udržateľnejšej budúcnosti (Dobříš+20 vo svetle geografických a environmentálnych výskumov)* s medzinárodnou účasťou. Organizátormi konferencie boli Geografický ústav SAV, Slovenská geografická spoločnosť pri SAV, Slovenská a Česká asociácia Rímskeho klubu a Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR a ČR. Konferenciu podporili Slovenská akadémia vied, SPECTRA – Centrum excelentnosti (No. 26240120002) a Rímsky klub – Európske podporné centrum so sídlom vo Viedni.

Hlavným motívom konferencie bolo pripomenúť si tri významné udalosti, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili pohľad na udržateľnú budúcnosť a smerovanie starostlivosti o životné prostredie, a to: (1) Dobříšsku ministerskú konferenciu, ktorá sa konala v bývalom Československu (1991), (2) Konferenciu o životnom prostredí a rozvoji (Summit Zeme, Rio de Janeiro, 1992) a (3) vydanie 1. správy Rímskemu klubu: *Limity rastu* (1972).

Oficiálne kruhy v našom štáte ani jednej z vyššie uvedených udalostí nevenovali náležitú pozornosť, a aj preto sa 29. novembra 2011 stretli zástupcovia vedeckej komunity, experti mimovládnych organizácií a ďalší kompetentní zo Slovenska, Českej republiky a Rakúska, aby sa vzájomne informovali o svojom videní problémov a východísk.

Konferencia pozostávala zo štyroch tematicky na seba nadväzujúcich okruhov:

Prvý okruh sa venoval nosnej téme, a to Dobříšskej konferencii a bilancovaniu dvadsaťročného procesu *Životné prostredie pre Európu (Environment for Europe, EFE)* vo svetle 7. paneurópskej konferencie ministrov životného prostredia, ktorá sa konala v Astane (Kazachstan, september, 2011). Ako zdôraznili organizátori konferencie „ak si pripomíname Dobříš, robíme tak nielen z vecných či racionálnych dôvodov, ale aj z dôvodov takpovediac emocionálnych, v snahe vzdať hold tým pár ľuďom, ktorí v časovej i finančnej tiesni dokázali v našich skromných československých ponovembrových podmienkach pripraviť obdivuhodné podujatie, ktoré sa zapísalo do histórie“.

Druhý okruh otvoril témy súvisiace s prípravným procesom *Rio+20*. Konferencia, ktorá sa konala v Rio de Janeiro v roku 1992, je aj po 20 rokoch považovaná za najvýznamnejší milník v starostlivosti o životné prostredie. Po prvýkrát sa tu spojila diskusia o životnom prostredí s udržateľným ekonomickým a sociálnym rozvojom spoločnosti. Na jeho 20. výročie (jún, 2012) pripravuje OSN rovnako veľkú konferenciu s názvom *Rio+20*, s cieľom pomenovať problémy a pokúsiť sa eliminovať neudržateľné trendy vývoja sveta, zlepšiť fungovanie globálnych inštitúcií a ozeleniť ekonomiku. Jedno z rozhodujúcich slov vo všetkých týchto procesoch by mala mať vedecká komunita s dôrazom na tie disciplíny, ktoré sa zaberajú životným prostredím, udržateľnosťou a kvalitou života.

Tretí okruh bilancoval štyri desaťročia od vydania 1. správy Rímskemu klubu: *Limity rastu* (Meadows-Meadows-Randers-Behrens III. 1972) a hodnotil aj ďalšie správy Rímskeho klubu, ktoré sa venujú globálnym problémom. Správa o *Limitch rastu*, ktorej vedúcim autorského kolektívu bol Dennis Meadows z MIT (Massachusetts Institute of Technology, USA), sa vzápätí stala bestsellerom, ktorý ovplyvnil globálne myslenie viac, než ktorákoľvek iná porovnateľná štúdia. Ani to, čo sa z tejto prognózy nenaplnilo, nehovorí 40 rokov po jej vzniku v jej neprospech – veď varovné prognózy sa robia so zámerom, aby sa predišlo ich tragickému naplneniu.

Štvrtý okruh zahŕňal pozitívne príklady z najnovších geografických, krajinnoekologických a environmentálnych výskumných projektov a iniciatív, ktorých cieľom je prispieť k implementácii koncepcie udržateľnosti, zefektívneniu prenosu vedeckých poznatkov do praxe a skvalitneniu riešenia reálnych úloh spoločnosti.

Na konferencii vystúpili poprední predstavitelia geografického a environmentálneho výskumu, zástupcovia ministerstiev životného prostredia Českej republiky a Slovenskej republiky, odborníci z radov Rímskeho klubu, mimovládnych organizácií a ďalší kompetentní zo Slovenska, Českej republiky a Rakúska: Jana Dlouhá, Mikuláš Huba, Vladimír Ira, Mária Kozová, Pavel Nováček, Václav Mezříčický, László Miklós, Lukáš Pokorný, Thomas Schauer, Pavel Šremer, Kamil Vilinovič a iní. Svoj príspevok poslal viceprezident prípravného výboru summitu OSN Rio+20 prof. Bedřich Moldan, pozdravný list účastníkom konferencie adresoval komisár EÚ pre životné prostredie Janez Potočnik a písomne ich pozdravil aj výkonný tajomník Európskej hospodárskej komisie OSN a zástupca generálneho tajomníka OSN Ján Kubiš.

Na záver konferencie účastníci prijali vyhlásenie s odporúčaniami adresovanými globálnym inštitúciám, Európskej hospodárskej komisii OSN a európskym inštitúciám, vláde Slovenskej republiky (súčasnjej i budúcej), Národnej rade SR, slovenským mestám a obciam, podnikateľským subjektom, výchovno-vzdelávacím a vedeckovýskumným inštitúciám, cirkvám, odborom a tetiemu sektoru. (Vyhlásenie je prístupné na <http://www.seps.sk/zp/stuz/2012/Info2012.pdf>).

Súčasťou podujatia bola projekcia archívneho dokumentárneho filmu z konferencie v Dobříši.

Dobříš + 20: Životné prostredie pre Európu od Dobříša po Astanu

Na jar 1990 – niekoľko mesiacov po páde Berlínskeho múru a po konci komunizmu v strednej Európe – na stretnutiach ministrov životného prostredia v Dublini a Bergene začínajú vznikať základy systematickej celoeurópskej spolupráce v oblasti ochrany životného prostredia, a to na oficiálnej (vládnej i medzivládnej) ako aj na mimovládnej úrovni.

V bývalom Československu, na zámku Dobříš neďaleko Prahy, sa v dňoch 21. – 23. júna 1991 po prvýkrát stretli ministri životného prostredia Európy, aby prijali ambiciózne ciele starostlivosti o životné prostredie starého kontinentu a upozornili na skutočnosť, že za problémami s našim životným prostredím sú neudržateľné vzorce správania. Iniciátorom tohto podujatia historického významu bol vtedajší minister – predseda Federálneho výboru pre životné prostredie bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky Josef Vavroušek. Záštitu nad konferenciou prevzal prezident Václav Havel, ktorý bol aj aktívnym účastníkom celého stretnutia. To odštartovalo proces *Životné prostredie pre Európu*. Je unikátnym a príťažlivým 20-ročným príbehom ministerských konferencií, ktoré sa v ďalších rokoch postupne konali v Luzerne (1993), Sofii (1995), Aarhuse (1998), Kyjeve (2003), Belehrade (2007) a Astane (2011) (tab. 1). Ďalšia konferencia sa má konať v r. 2015.

Proces *Životné prostredie pre Európu* prebieha pod záštitou Európskej hospodárskej komisie OSN (EHK OSN). Do procesu sa zapojilo všetkých 56 členských štátov EHK OSN, organizácie systému OSN zastúpené v regióne (napr. UNEP, UNDP, UNIDO, WHO), medzinárodné organizácie (napr. EÚ, OECD, OBSE, Rada Európy, IUCN), finančné inštitúcie (napr. SB, EBOR), mimovládne organizácie, regionálne environmentálne centrá, občianske organizácie a hlavné skupiny.

Prínosom tohto procesu je aj publikovanie periodických správ o stave životného prostredia v Európe, ktoré gesturuje *Európska environmentálna agentúra* (EEA) v Kodani. EEA v roku 1995 na konferencii v Sofii predstavila prvé komplexné hodnotenie životného prostredia pre paneurópsky región, ďalšie aktualizované hodnotenia na ministerských konferenciách v Aarhuse (1998), Kyjeve (2003) a v Belehrade (2007). Správa hodnotí v prvom rade pokrok v porovnaní s cieľmi 6. environmentálneho akčného programu EÚ a Environmentálnej stratégie pre krajiny východnej Európy, Kaukazu a Strednej Ázie (VEKSA). V Astane EEA predložila správu – tzv. komplexné Posúdenie posúdení.

Významnú úlohu v procese *Životné prostredie pre Európu* už od jeho začiatku plní Európske EcoForum, ktoré predstavuje širokú ad hoc koalíciu environmentálnych občianskych organizácií (ECOS) v EHK/OSN regióne, ktorá má viac ako 200 ECO/ mimovládnych organizácií z takmer všetkých EHK/OSN krajín. Počas ministerských konferencií organizuje okružle stoly ministrov životného prostredia a predstaviteľov mimovládnych organizácií na témy súvisiace s programom zasadnutí. Pre svoju prácu si vytvorilo tematické pracovné skupiny, ktoré sa podieľajú na príprave podkladov a dokumentov pre jednotlivé ministerské konferencie. EcoForum na záver jednotlivých konferencií predkladá vládám svoje vyhlásenia a odporúčania.

Prínos ministerských konferencií pre udržateľnú budúcnosť

Aj napriek nespochybniteľným prínosom ministerských konferencií *Životné prostredie*

Predseda Spoločnosti pre trvalo udržateľný život SR prof. Mikuláš Huba pri úvodnom vystúpení na konferencii *Cesty k udržateľnejšej budúcnosti* (Bratislava, 2011). Vľavo prof. Vladimír Ira, riaditeľ Geografického ústavu SAV, prvý sprava Thomas Schauer z Rakúska, druhý sprava tajomník Slovenskej asociácie Rímskeho klubu SR doc. Karol Nemoga z Matematického ústavu SAV

Tab. 1 Proces Životné prostredie pre Európu od Dobříša po Astanu

Miesto a rok konania	Hlavné prijaté dokumenty, závery a odporúčania
Dobříš (bývalé Česko-Slovensko) 21. – 23. 6. 1991	Prijali sa požiadavky na posilnenie spolupráce pri skvalitňovaní podmienok životného prostredia, na podporu udržateľného rozvoja v regióne a zlepšenie Európskeho informačného a monitorovacieho systému životného prostredia, ďalej na urýchlenie ustanovenie Európskej environmentálnej agentúry (EEA). Začala sa príprava environmentálnych akčných programov (EAP) pre krajiny strednej a východnej Európy.
Luzern (Švajčiarsko) 28. – 30. 4. 1993	Prijali sa EAP a rozhodli sa environmentálna situácia v krajinách strednej a východnej Európy. Ďalej sa prijala Správa EHK OSN o prvkoch dlhodobého Environmentálneho programu pre Európu, ktorá vyhodnotila významné politické nástroje na dosiahnutie vysokej úrovne životného prostredia. EEA sa stala garantom monitorovania životného prostredia. Program OECD, od r. 1991 ako Program prehľadov environmentálnej výkonnosti (Environmental Performance Review Program), sa rozšíril z členských štátov OECD aj na krajiny s prechodnou ekonomikou.
Sofia (Bulharsko) 23.– 25. 10.1995	Predstavila sa prvá správa EEA tzv. Dobříšska správa. Hodnotila sa implementácia EAP a schválil sa Environmentálny program pre Európu. Ďalej sa prijali: Sofijská iniciatíva, zameraná na posudzovanie vplyvov na životné prostredie, a Paneurópska stratégia biologickej a krajiny diverzity podporujúca implementáciu Dohovoru o biologickej diverzite.
Aarhus (Dánsko) 23. – 25. 6. 1998	Zo správy o stave životného prostredia prezentovanej na konferencii bolo evidentné, že výsledky ázijského regiónu sú skromné. Preto sa ministri rozhodli proces Životné prostredie pre Európu podporiť a zintenzívniť predovšetkým v nových nezávislých štátoch a v tých krajinách strednej a východnej Európy, ktoré neboli súčasťou predstupového procesu. Prijali sa Aarhuský dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacích procesoch a práve na spravodlivosť v záležitostiach životného prostredia, ako aj dva protokoly k Dohovoru o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia prechádzajúcim hranice štátov, a to Protokol o ťažkých kovoch a Protokol o perzistentných organických látkach.
Kyjev (Ukrajina) 21. – 23. 5. 2003	Prijali sa a otvorili na podpis ďalšie tri protokoly k dohovorom EHK OSN: Protokol o strategickom environmentálnom hodnotení, Protokol o občianskej zodpovednosti a kompenzácie za škody spôsobené priemyselnými haváriami na cezhraničných vodách a Protokol o registri únikov a prenosov znečisťujúcich látok. Schválila sa Environmentálna stratégia pre krajiny východnej Európy, Kaukazu a strednej Ázie. Všetkých sedem štátov karpatského regiónu prijalo Rámcový dohovor o ochrane a udržateľnom rozvoji Karpát.
Belehrad (Srbsko) 10. – 12. 10. 2007	Dohodlo sa, že podmienkou ďalšieho pokračovania procesu bude jeho zásadná reforma. Na zlepšenie stavu implementácie prijatých záväzkov by sa mali vytvárať nové partnerstvá, a to najmä so súkromným sektorom. Významným posunom v celom procese bolo aj to, že sa činnosti v oblasti životného prostredia začlenili do rámca zahraničnej politiky EÚ.
Astana (Kazachstan) 21. – 23. 9. 2011	Astanská konferencia prebiehala v súlade s reformou procesu prijatou v r. 2009, ktorej cieľom bolo zefektívnenie ministerských rokovaní. Hlavnými témami boli: udržateľné hospodárenie s vodnými zdrojmi, „zelená“ ekonomika (ekologické hospodárenie) a integrácia otázok životného prostredia do hospodárskeho rozvoja. Výsledkom rokovania bolo prijatie tzv. Astanskej vodnej akcie a rozšírenie spoločného systému environmentálnych informácií na celý paneurópsky región.

pre Európu zainteresovaná verejnosť v oblasti životného prostredia so znepokojením konštatuje, že od konferencie ku konferencii sú ministerské deklarácie viac a viac deklaratívne. Dvadsať rokov od Dobříša preto pre nás predstavuje viacnásobnú výzvu. V prvom rade nás toto výročie pobáda k bilancovaniu plusov a mínusov uplynulých dvoch desaťročí. A napokon nás, bohatších o dvadsať rokov skúseností, úspechov, i sklamaných a chudobnejších o stratený čas a premárnené príležitosti, výročie Dobříša stavia pred otázkou: ako ďalej s procesom Životné prostredie pre Európu.

V súvislosti s ostatnou konferenciou v Aстане je potrebné, aby aj Slovenská republika venovala väčšiu pozornosť správe o výsledkoch 7. konferencie ministrov životného prostredia, prijala uznesenie k týmto výsledkom, ako aj následné kroky na plnenie záväzkov a odporúčaní. Vidíme tu tiež jedinečnú šancu sa proaktívnejšie zúčastňovať na procese Životné prostredie pre Európu. Slovenská republika by sa napr. mohla uchádzať o možnosť usporiadať nasledujúcu ministerskú konferenciu (či už samostatne alebo v spolupráci s Českou republikou), a tým pripomenúť skutočnosť, že prvá ministerská konferencia tohto druhu sa konala v bývalom Československu.

Za všetkými spomenutými a mnohými ďalšími výzvami je pritom jedno nenaplnené a prepočítané poslanstvo z Dobříša: „O budúcnosti nás a nášho životného prostredia

Hlavným organizátorom prvej konferencie ministrov životného prostredia v Dobříši (1991) bol minister – predseda životného prostredia Jozef Vavroušek. Prezident Václav Havel prevzal nad konferenciou záštitu

rozhodujú hodnoty, ktoré vyznávame a ktorými sa riadime v každodennom živote.“ Pokiaľ tieto nebudú v súlade s predstavou ekologicky citlivého a environmentálne efektívneho spôsobu existencie, dovtedy bude naša nádej na udržateľnú budúcnosť len ilúziou.

Vari na žiadnom zo spomenutých bodov programu nezáležalo Josefovi Vavrouškovi tak, ako práve na tomto. V rozširujúcej sa Európe sa síce veľa hovorí o hodnotách, ale čím ďalej, tým viac nad nimi víťazia kompromisy, povrchné postoje, frázy a pragmatické záujmy. A tak to vyzeralo aj s tretím záväzkom z Dobříša a jeho miestom v európskej environmentálnej agende. Už na nasledujúcej, luzernskej konferencii, tento rozmer v zameraní ministerského programu chýbal. Do luzernského Memoranda, ktorým európski ochranári apelovali na ministrov, Josef Vavroušek okrem iného napísal aj toto:

„Koreňom všetkých príčin globálnych environmentálnych problémov je jeden kľúčový faktor: konkrétne ľudské hodnoty, ktorými je presiaknutá alebo determinovaná naša euro-americká či „severná“ kultúra.

Sebeckto, hedonizmus a ziskuchtivosť sú hlavným hnacím silami „severných“ ekonomík, ale súčasne jedni, ktoré otravujú vzťahy medzi ľuďmi, rovnako ako aj medzi ľudskou spoločnosťou a prírodou.

Vyhnuť sa nebezpečenstvám plynúcim z ďalšieho znečisťovania vzduchu a vody, sociálnych výbuchov, anarchie, reťazových bankrotov, násillia a kriminality, ako aj ohromných migračných vln na jednej strane a odvrátiť nebezpečenstvá spojené s pokračovaním egoistického a plytvajúceho západného spôsobu života na strane druhej, sa dá jedine prostredníctvom paneurópskej kooperácie, založenej na našom zmysle pre solidaritu a prirodzenú zodpovednosť.

Musíme nájsť rovnováhu medzi ľudskými právami a slobodou na jednej strane a ľudskou zodpovednosťou za ostatné bytosti a celú planétu Zem na strane druhej, medzi individualizmom a kolektivismom, medzi sebauspokojovaním a rešpektovaním prírody...

Potrebujeme začať uplatňovať hodnoty a normy, ktoré sú v súlade s udržateľným spôsobom života. A tieto úlohy, o ktorých hovoríme, sú pravdepodobne najdôležitejšími úlohami našej doby...“.

Z doterajších 20-ročných skúseností z procesu Rio + 20, ako aj Dobříš + 20, je zrejmé, že žiadne záverečné deklarácie nebudú mať praktický význam, ak zároveň neprispievajú k zmene neudržateľných vzorcov výroby a spotreby. Dôležitosť a potrebu tejto zmeny si uvedomujú aj politici. Vo svojom vystúpení predseda Európskej rady Herman Van Rompuy na zasadnutí Valného zhromaždenia OSN v septembri 2011 v New Yorku zdôraznil, že „súčasné chápanie výroby a spotreby je trvalo neudržateľné“. Veríme, že odkaz z Dobříša sa v plnom rozsahu premietne do prijatých záväzkov pripravovaného podujatia Rio + 20.

Mikuláš Huba, Geografický ústav SAV, geoghuba@savba.sk
Mária Kozová, Univerzita Komenského v Bratislave, kozova@fns.uniba.sk